

לכאורה מדברי הרא"ש דשיעור השנאה לעבור על לא תשנא הוא כגון שאינו שואל בשלומו מתוך שנאתו וכמו שאמרו בסנהדרין כ"ז ע"ב לענין פסול שונא לעדות וכמ"ש מהרי"ל דיסקין שם דשיעור אחד יש לשני ענינים אלו ודו"ק).

תשנא. אך ראיתי שם בפירוש הרא"ש שכתב לפרש את דברי המשנה לצדדין דאם נדר שלא להשאל לו כלי וכדו' עובר על לא תקום ואם נדר שלא לשאול בשלומו עובר על לא תשנא, והדברים מיישבים את שיטת הרמב"ם (ויש לדקדק

ה

תשנא את אחיך בלבבך שחמיר טפי מאיסור דרבנן של ברכות הנהנין נמצא שמצילו מן החטא ויש כאן הצלה ולא הכשלה, ואף שהארכתי בכתובים לדון בכמה צדדים בחידוש זה מ"מ יש בו לימוד גדול בתורת המדות ובגודל החיוב לקדש שם שמים בכל מעשינו שיהיה שם שמים מתאהב על ידינו וכדברי חז"ל ביומא פ"ו ע"א.

הגר"ש"ז אורבך זצ"ל כתב במנחת שלמה סי' ל"ה אות א' דיש להקל ולכבד בזמה"ז לפועל וכדו' לשתות או לאכול אף שמסתמא לא יברך ואף דמבואר בסימן קס"ט סעיף ב' דאסור ליתן אוכל לאדם כהאי גוונא משום שמכשילו ועובר בלפני עור, מ"מ כיון דבזה"ז קרוב הדבר שאם לא ינהג כלפיו בנימוס המקובל יכשילנו לעבור על לא

[מזמור קטן]

סימן מג

ואהבת לרעך כמוך

ואהבת לרעך כמוך אני ה' (וי"ט י"ח).

א

הן בכלל ואהבת לרעך כמוך כל הדברים
שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים עשה
אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.

הנה מדברי הרמב"ן משמע שפירש מצוה
זו כפשוטה, שאין עיקריה אלא
מצווה שבלב שמצווים אנו לאהוב זא"ז
ומשו"כ כתב דמה דכתיב כמוך אינו אלא
דרך הפלגה, אבל בדברי הרמב"ם מבואר
להדיא דמצוה זו אינה אלא בהרגשת הלב
בלבד אלא אף בהנהגת המעשה, וברור
דיסוד דבריו מושתתים על דברי הלל הזקן
לגר שבא להתגייר ע"מ שילמדנו כל
התורה כולה על רגל אחת "מה דעלך סני
לחברך לא תעביד" ואף שהלל לא השתית
דבריו על מצות "ואהבת לרעך כמוך" הבין
הרמב"ם דזה שורש כונתו, וכמ"ש רבי
עקיבא (ספרא קדושים וירושלמי נדרים פ"ט) "ואהבת
לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה", ולפי"ז
יש ללמוד מדברי הלל דגדר כמוך אין
ענינו לומר כמה צריך לאהוב אלא איך
צריך לאהוב, דהיינו כמו שרוצה אתה
שחברך ינהג כלפיך כן תנהג כלפיו.

ובתרגום אונקלוס "ותרחמיה לחברך
כוותך אנא ה'" ובתרגום יונתן
"ותרחמיה לחברך דמן אנת סני לך לא
תעביד ליה אנא ה'".

וברמב"ן "ואחרי כן יצוה שיאהוב לו
כמוהו וטעם ואהבת לרעך
כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם
שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו ועוד
שכבר בא רבי עקיבא ולימד חייך קודמין
לחיי חברך אלא ציותה התורה שיאהב
חברו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו
בכל הטוב".

והרמב"ם בפי"ד מהלכות אבל הי"א פסק
"מצות עשה של דבריהם לבקר
חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת
ולהכניס הכלה וללוות האורחים ולהתעסק
בכל צרכי הקבורה לשאת על הכתף ולילך
לפניו ולספור ולחפור ולקבור וכן לשמח
הכלה והחתן ולסעדם בכל צרכיהם ואלו
הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם
שיעור אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי

וכן חזינן בתרגום יונתן שם דעל מצות ואהבת לרעך כמוך העתיק לשון הלל, והלא רבי יונתן בן עוזיאל היה גדול תלמידיו של הלל, ולכאורה הלך בעקבות רבו הגדול (אמנם במגילה ג' ע"א אמרו דאונקלוס תרגם תורה ויונתן בן עוזיאל נביאים ומשמע שלא תרגם תורה אלא נביאים אך אין להוכיח משם דיונתן בן עוזיאל לא תרגם תורה, אך מ"מ נקט עיקר כדעת מהר"י חגיז דתרגום יונתן שבידנו אינו מיונתן בן עוזיאל אלא תרגום ירושלמי הוא עי"ש), אך תרגום אונקלוס לא כתב אלא "ותרחמיה לחברך כוותך אנא ה'" ומשמע דנקט בזה כפירוש הרמב"ן וכפשוטו של מקרא דכל מצוה זו אינו אלא אהבה שבלב.

והנה המהרש"א בשבת שם עמד על לשונו של הלל למה נקט לשון שלילי "מה דסני עלך לחברך לא תעבד" ולא נקט לשון חיובי "מה שעליך אהוב עשה לחברך" וכתב דכיון דחייך קודמין לחיי חברך אין מצוה זו נוהגת על צד החיוב אלא על צד השלילה בלבד, וכ"כ הנצי"ב בהעמק דבר בפרשתנו עי"ש. ובאמת חזינן למקצת רבותנו הראשונים שבבואם לבאר מצוה זו כתבו כעין דברי הלל כמ"ש הסמ"ג במצות עשה ט' "כללו של דבר דעלך סני לחברך לא תעבד" וכע"ז ביראים מצוה רכ"ד ומשמע מדבריהם דאין מתחייב ממצוה זו הטבה לזכות אלא שלא להרע לו כנ"ל.

אך לכאורה הדברים תמוהים דמה ענין דרשת ר' עקיבא דחייך קודמין לחיי חברך לעיקר מצות אהבת רעים, והלא לא אמר ר' עקיבא אלא בשנים המהלכים בדרך ואין ביניהם אלא קיתון אחד של מים והשאלה היא מי יחיה ומי ימות, בזה אמרו חייך קודמין כיון דבע"כ אחד יחיה ואחד ימות. אך מה זה ענין למצוה הכללית להטיב עם זולתו ולאהוב אותו כנפשו, ואף שגם מה שאמרו במצות צדקה עניי עירך קודמין מושתת על הא דחייך קודמין כמבואר, אין זה תימה דגם שם יש סתירה בין עניי עיר זו לעניי עיר אחרת דאין הקומץ משביע את הארי ובהכרח יש להחליט את מי לפרנס, ובזה אמרו עניי עירך קודמין, ועוד דפרנסת עניים היא חיותן ועליה נאמר וחי אחיך עמך, ובכלל נראה ברור דאין זה אלא אסמכתא ועיקר הלכה זו סברא הוא, אך מ"מ נראה פשוט דאין ללמוד מהלכה זו שלילת הצד החיובי במצות ואהבת לרעך כמוך. ובגוף השאלה אם מצות אהבת רעים ענינו באהבת הלב גרידא, או שמצוה זו מחייבת מעשים מסויימים, וכדברי הרמב"ם גם בפ"ו ה"ג מדעות וגם בפ"ד ה"א מאבל, וכ"ה בדברי החינוך במצוה רמ"ג כנ"ל, עיין עוד בנמוקי יוסף בסנהדרין פ"ד דמצוה אדם לרפאות חברו מחליו משום מצות "ואהבת לרעך כמוך" עי"ש, וכמדומני שהביא כן בשם הרמב"ן, ולכאורה סתר הרמב"ן את דברי עצמו דהלא בפירושו עה"ת נקט דעיקר מצוה זו

לחבירו, וכל שלא היה מקפיד על חבירו אין גם עליו איסור בעשותו, ב' כלל זה נוהג לא רק במצות אהבת רעים אלא אף בלאוים שבין אדם לחבירו, ומשום"כ אמרו דהמוציא קוץ לחבירו אינו עובר באיסור חובל בחבירו כיון שאין לו כונה להרע אלא אדרבא כונתו לטובה, ויסוד הדבר נראה דמצות ואהבת לרעך כמוך היא בנין אב לכל הנהגת האדם בין אדם לחבירו, ודו"ק כי קצרת.

ובש"ת המהרש"ם ח"ב סי' ר"י נשאל ע"י הגאון האדר"ת כשנבחר לכהן פאר כרבה של ירושלים עיה"ק האם רב מורה הוראה חייב לצוות על ביתו להעירו אף משנתו או להפריעו מאכילתו ומשאר עסקיו כדי לענות לשאלות שואליו, והביא מהמבואר במסכת שמחות על ר' שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל כה"ג שדנו בינם ובין עצמם לפני שהוצאו להריגה ע"י מלכות רומי המרשעת על הסער הגדול הזה ואמר שמא משום שישן היה ואשה באה לשאול על פתחי נדה והלכה בפחי נפש ועבר על עינוי הדין.

אמנם בתשובתו כתב המהרש"ם דמעיקר הדין אין זה חיוב כלל ואף אם יש עינוי הדין בשאלות איסור והיתר ודאי אין זה לפני שידע את ההלכה ובודאי בודאי לא לפני שנשאל, אך מ"מ מעיד המהרש"ם על עצמו שכה היה מנהגו והוא חושש לדברי חז"ל הנ"ל וע"ע שם שכתב דמשום ואהבת לרעך כמוך בודאי יש בזה הנהגה ראויה ע"ש.

על אהבה שכלב כנ"ל, ומשום"כ נראה דאף הרמב"ן בפירושו נקט עיקרא דמילתא כפשוטו של מקרא, אף לדעתו למדו ממצוה זו אף הנהגת ההטבה כנ"ל ואף היא נכללת במצוה, וא"כ אין בכלל הכרח שנחלקו הראשונים בשאלה יסודית זו, ודו"ק כי קצרת.

ובש"ת הרשב"א ח"א סי' רנ"ב ורנ"ו - ז' כתב דגם באדם נוהגת מצות פריקה וטעינה ולא רק בבהמה ומצות אדם לעזור בפריקת משא מעל כתפי חבירו, ובש"ת הרדב"ז ח"א סי' תשכ"ח חלק עליו ונקט דכיון דבר דעת הוא לא היה לו להעמיס על עצמו משא כבד מנשוא או לשכור משהו שיעזור לו אך מ"מ כתב דמצוה לעזור לו משום מצות ואהבת לרעך כמוך, דודאי חפץ היה שחבירו יעזור לו כשהוא רובץ תחת משאו ע"ש, הרי לן שנקטו הראשונים בפשטות שמצוה זו מחייבת הנהגת הטבה כמבואר

והנה חידוש גדול חזינן מדברי הגמ' בסנהדרין פ"ד "דאיבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו רב מתנא אמר ואהבת לרעך כמוך" ופרש"י שם "לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו".

ותרתי שמעינן מינה א' מדברי הלל הזקן למדנו שלא רק שמצווה אדם להיטיב לחבירו בדבר שהיה רוצה לחבירו ייטב עמו, אלא אף שסברא זו היא אבן הבוחן בהנהגה שבין אדם

אלא גראה ^{לוצר החכמה} בפשטות לבאר לשונו של הלל הזקן דאפשר דלא רצה להעמיס על גר זה ולהקשות עליו בעשה טוב ולא דרש ממנו אלא לנהוג במצוה זו בסור מרע, שהרי **בלא"ה** ¹²³⁴⁵⁶⁷ כבר העיר רש"י שם איך הסתפק הלל במצוה זו והלא אמרו (נמרום ל) בגר שקיבל עליו כל התורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ותירץ רש"י שבטוח היה הלל שיתגייר בלב שלם, ואפשר דמשום טעם זה גם לא העמיס עליו בחומרת מצוה זו וכל דרכי קיומה, ואפשר

עוד דהלל הזקן בענותותו הרבה ובגודל צדקתו מעולם לא היה מצפה להטבת הבריות ולשימושם ולפי טוהר לבבו אמר רק מה דעלך סני וכו'.

ועוד י"ל בדרך הפשוט דבמדת ההטבה לאו כל אנפין שוים ואין מדת ההטבה הכללית אלא כל אחד ענינו ודרכו, ומשא"כ בצער הבריות בנקל ובין האדם שמה ששנוי עליו שנאוי גם לפני חבירו, וכו"פ.

ב

בעובר עבירה וגוי אם מצווים לאהבו

כתב שם הרמב"ם בסוף הלכה א' " כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצוות", והנה יש לעיין מנין שאין מצוה לאהוב את מי שאינו בתורה ובמצוות, האם למדו הלכה זו ממה דכתיב **כמוך** והיינו מי שדומה לו בשמירת המצוה, ויש לעיין לפי"ז איך דרשו פסוק זה בכמה דרכים, וקבעו הלכה לפי פירושים שונים ומנוגדים דמחד פירשו שצריך לאהוב את חבירו **באופן** שרוצה הוא שחבירו יאהבנו כנ"ל, ומאידך **כמוך** לא על ענין האהבה אלא על רעהו דרק רעהו שהוא כמוך חייבים באהבתו. אך אפשר שהלכה זו למדו ממה דכתיב רעך, ומשמעות רעך אינו אלא רעהו בתורה ובמצוות.

וראיתי שנחלקו בזה בראשונים, דבספר היראים שם (סימן רכ"ד) כתב דלמדו כן ממה דכתיב **כמוך** וז"ל "למדנו מכאן שמצווים ישראל לאהוב את חבריהם להיות בלב טוב זה עם זה, יכול לכל ת"ל **כמוך** לרעך שהוא כמוך שמכניס עצמו בעול שמים ואוהב מצות כמוך, אבל אם הוא רשע אינך מצווה לאהבו כי מצוה לשנאותו", אך הסמ"ג שם כתב "ודוקא **לרעך** שהוא רעך בתורה ובמצוות אבל אדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו שנאמר "ראת ה' שנאת רע", הרי שלשיטתו למדו הלכה זו ממה דכתיב רעך. ויש לתמוה לכאורה על דברי הסמ"ג והלא בב"ק למדו ממה דכתיב כי יגח שור איש את שור רעהו שור של ישראל שנגח

שור של עכו"ם פטור מתשלומין ואטו נפטור שור שנגח שור של ישראל שאינו שומר תורה ומצוות, אלא פשוט שלא נתמעט אלא גוי ולא רשע, ונראה לכאורה דחז"ל בעומק בינתם חילקו בין ענין לענין ולא השוו מדותיהם בזה, דמסתבר דלגבי מצוות האהבה תלוי הדבר ולא רק בדין האדם אם ישראל הוא או גוי אלא אף בגדולתו ומעמדו, אם צדיק הוא או רשע, משא"כ לגבי חיובי תשלומי ממון ודו"ק בזה.

ושוב אין גויי הארץ בכלל רעהו וז"ל ^[אורח חיים 1234567] "שקודם מתן תורה היו כל הבריות חברים כאחד, אבל לאחר מתן תורה שהחזיר הקב"ה את התורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שקבלוה ישראל יצאו כל האומות מן האחוה והרעות ונשאר השם הזה בעם ישראל בלבד שנקראו אחים ורעים למקום, הוא שכתוב למען אחי ורעי וזהו שדרשו רז"ל לכל אבדת אחיך אחיך ולא גוי וכן לא תשיך לאחיך אחיך ולא ^[אוצר החכמה] גוי" וצע"ג בדברי הרבינו בחיי.

וחידושי ראיתי ברבינו בחיי בפרשת יתרו (כ' י"ג) לגבי לאו ד"לא תענה ברעך עד שקר" שכתב "לא אמר 'באחיך' כמשפט הכתובים 'לא תשיך לאחיך' לכל אבדת אחיך' וכיוצא בזה וכאן הזהיר אפילו על העכו"ם כי כן מצינו 'וישאלו איש מאת רעהו' והוא נאמר על המצרים". הרי דנקט דרעך כולל אף את הנכרים, וזה תימה דהלא דרשו שור רעך ולא שור של עכו"ם, הרי להדיא דאין הגוי בכלל רעך, ודוחה לחלק בין תשלומי נזיקין לעדות שקר דהלא אף לגזל עכו"ם צריך לימוד מפורש בב"ק קי"ג ולא כללו בכלל לאו דלא תגזול.

אמנם לכאורה יש ראייה גדולה לדבריו בתנא דבי אליהו פרק ט"ז "אמר לי רבי, מעשה היה בי שמכרתי לגוי ארבעה כורים של תמרים ומדדתי לו בבית אפל מחצה על מחצה וכו', אמרתי לו בני, הכתוב אומר 'לא תעשוק את רעך' רעך הרי הוא כאחיך ואחיך הרי הוא כרעך, הא למדת שגזל הגוי גזל" הרי לן בדברי אליהו הנביא דאף הנכרים בכלל מה דכתיב רעהו, וצע"ג בכ"ז. (עיין כתובות ק"ג ע"א דתנא דבי אליהו מדברי אליהו הנביא שלמד עם רב ענן אך בספר יד מלאכי כתב בדברי אמורא הם ששמו היה ר' אליהו, וצע"ב בזה).

ומה שהוכיח ממה דכתיב "וישאלו איש מאת רעהו וכו'" (שמות י"א ב') רבינו בחיי סתר בזה את דברי עצמו דשם בפרשת בא כתב דרק לפני מתן תורה היו הנכרים בכלל רעהו אבל לאחר שניתנה תורה לישראל הובדלו מאומות העולם

והנה בסנהדרין נ"ב ע"ב אמרו בחייבי מיתות בי"ד "ברור לו מיתה יפה" משום דכתיב ואהבת לרעך כמוך, ובתוס' שם כתבו דדריש הכי משום דמחיים קיי"ל חיך קודמין לחיי חבירך, וע"כ דבמיתה

מנחת פרישת קדושים אשר רפא

אוצר החכמה

שיודע להוכיח לעולם מצוה לאהוב עי"ש
בדבריו הנפלאים.

ואף שמצינו בתוס' סנהדרין נ"ב ע"ב
דדרשו מפסוק זה ברור לו מיתה יפה
משום דמחיים אמרו חייך קודמין הרי לך
לכאורה שראו סתירה בין מצות ואהבת
לרעך להא דחייך קודמין, אך באמת נראה
פשוט דכונתם דיש סתירה מסויימת בין
מה דכתיב כמוך להא דחייך קודמין הרי
דאין חבירו כמותו במשפט האהבה, אבל
אין בזה כלל נפ"מ אם נפרש מצוה זו
באופן חיובי או שלילי.

נאמר כמוך. וביד רמה כתב שם דדריש
רעך מלשון רעה, דאפילו רע הוא וחייב
מיתה מ"מ מצווה אתה באהבתו, ולכאורה
מוכח מדבריו דאף בעובר עבירה נוהגת
מצוה זו, אך באמת פשוט דאין מזה ראייה
כלל דבאמת מיתתו מכפרת ולפני מיתתו
מצווה הנידון להתודות, אלא דמ"מ דרשו
לשון רעך מלשון רוע דעל רוע מעללו הוא
נידון ונענש.

וכבר ידוע מש"כ החזון איש יו"ד (ק"ז ז'
אות כ"ח) דמצוה לאהוב אף עוברי
עבירה כל זמן שלא הכרחנו אותם ולא
קיבלו תוכחה, וכיון שבזמנינו אין מי

סימן מד

בענין זקן ואינו לפי כבודו בהצלת הנפש

אוצר החכמה

לא תעמוד על דם רעך (י"ט ט"ז).

א

ראיותיו של הגרש"ק ואכתוב בזה את הנראה לי בעניי.

הנה לכאורה אי אפשר כלל להעלות על הדעת שפקדון שדוחה כל התורה כולה ידחה משום כבוד האדם ואטו כבודו חמור מכבוד המקום ועיין ב"מ ל"ב ע"א וכן בקידושין ל"ב ע"א דכל מצוה דוחה כיבוד אב משום דכולם חייבין בכבודו של מקום ואף דילפינן זאת מקרא ד"אני ה'" היינו דלא נימא דכיבוד אב ידחה המצוה כיון שגם בכיבוד אב אמרו הוקש כבודם לכבוד המקום אך עכ"פ דנו חז"ל בכל מצוה משום כבוד המקום וא"כ חזינן דהקב"ה מחל על כבודו משום פקדון ופשוט דאין כבוד האדם עומד לנגדו, וסברא זו פשוטה בתכלית דלא יתכן כלל שהצלת הנפש תדחה משום כבוד האדם, ובאמת לא מצינו קולא זו דזקן ואינו לפי כבודו בשום מצוה אלא בהשבת אבידה ובפריקה וטעינה בלבד (וכבר ביארו האחרונים בב"מ ל' ע"ב דאין זקן ואינו לכבודו דומה לכבוד הבריות כיון דאין כאן

כתב הגאון רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה חושן משפט סי' תכ"ו לחדש דזקן ואינו לפי כבודו פטור מלהציל חבירו הטובע בנהר, והשתית דבריו על דברי הגמ' בסנהדרין ע"ד ע"א דילפינן השבת גופו מ"והשבותו לו" והקשו שם למ"ל קרא ד"לא תעמוד על דם רעך" ותי' "אי מהתם הו"א ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל", וכיון דילפינן השבת גופו מקרא דהשבת אבידה גם הוא נכלל בפטור דזקן ואינה לפי כבודו, ואין לומר דאף דפטור מעשה ד"והשבות לו" מ"מ אינו פטור מלאו דלא תעמוד על דם רעך דא"כ מה הקשו דלמ"ל קרא דלא תעמוד על דם רעך הלא צריך קרא לחייב את מי שאינו לפי כבודו, אלא ע"כ דכשם שפטור מעשה פטור אף מל"ת, עי"ש.

ואף שראיתי בדברי כמה מגדולי זמנינו שתמחו על דבריו ודחאו מהלכה, נראה לענ"ד שלא ראו את גודל התמיה שבדבריו וגם לא ביארו היטב את דיחוי